

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОНАВСТВО. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

УДК 340.134 (477)

Маковецька Неля Євгенівна,
кандидат юридичних наук, докторант
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-6244-1456

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ СІЧОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються організаційно-правові засади створення січових організацій з урахуванням суспільно-політичних чинників, які діяли в українських землях у другій половині XIX – початку XX століть. Зазначається, що новий конституційний закон Австрійської імперії про загальні права громадян від 1867 р. передбачав вільний розвиток національних мов і їх застосування на місцях, що дало можливість українському населенню для якісно нового етапу у боротьбі за власну свободу та незалежність. Відзначається, що попри гарантування Конституцією прав національних меншин на практиці ці норми не завжди відповідали букві закону.

Ключові слова: товариство «Січ», Кирило Трільовський, правозахисна діяльність, українське державотворення, національно-визвольна ідея.

В умовах зовнішньої агресії та боротьби українського народу за свою державність, безперечно, надзвичайно важливо враховувати подібний історичний досвід, який вже мав місце в історії українського державотворення на початку XX століття. Особливо цінним вважаємо досвід діяльності січових організацій на території українських земель, які заклали міцний фундамент національного державотворення та розбудови українських збройних сил. Урахування позитивного досвіду їх діяльності у боротьбі за українську державність дозволить запобігти допущеним помилкам та прорахункам у минулому й активізувати національні прагнення українців на шляху до забезпечення територіальної цілісності у процесі розбудови незалежної Української держави.

Важливі аспекти функціонування січових організацій в українських землях були предметом вивчення та дослідження таких науковців, як Т. Андрусак, П. Арсенич, С. Баран, А. Бойчук, Л. Бойчук, Н. Вільчинська, М. Гуйванюк, В. Кульчицький, М. Петрів, А. Француз, С. Церковник та інші. Дослідники ґрунтовно проаналізували суспільно-політичну та правову складову цього питання. Проте в сучасних умовах вивчення організаційно-правових засад створення січових організацій в Україні суттєво актуалізується.

На сьогодні у вітчизняній історіографії недостатньо уваги приділяється ролі і

значенню січового руху у процесі становлення української державності. Особливо актуальним у цьому зв'язку є вивчення організаційно-правових засад створення «січей», які об'єднали у своїх лавах патріотично налаштоване українське населення й використовували правові, освітні, соціально-культурні інструменти з метою відстоювання прав і свобод українського населення.

Мета статті – проаналізувати організаційно-правові основи створення січових організацій в Україні.

Станом на кінець XIX століття у суспільно-політичному житті західноукраїнських земель настають суттєві трансформації, що зумовлює якісно новий етап у боротьбі за українську державність. На основі закону Австро-Угорщини від 1867 року, кожній нації, що населяли територію імперії, гарантувалася рівноправність та рівність усіх громадян. Однак на практиці австрійська держава та її чиновницький апарат не поспішали визнавати права нації як окремого суб'єкта та об'єкта права. З огляду на це будь-які прояви національного життя тих народностей, які перебували у складі імперії, зустрічали супротив владних структур. У зв'язку з цим у суспільно-політичному житті краю все більшу популярність набувають радикальні настрої та рухи, що переросли у діяльність громадських та партійних організацій. Якісним результатом поширення радикального руху стало створення у 1890 році Русько-української радикальної партії, яка за програмними документами та характером діяльності відповідала політичним партіям західного типу. Політична сила в основу діяльності заклала проблеми політичного та господарського життя, а також пропонувала шляхи їх вирішення [8, с. 12].

Радикальні ідеї набували все більшого поширення особливо серед простого населення. Проте в умовах імперського режиму вирішити українське питання тільки демократичним шляхом було доволі складно. У зв'язку з цим представники радикального руху на чолі з Кирилом Трильовським висунули ідею створення січового руху, який на практиці об'єднав би українське населення у боротьбі за самостійну державу. Ядром новоствореного січового руху мали стати саме селяни, інтереси яких найбільше нівелювалися місцевим чиновницьким апаратом [5, с. 99].

Основою діяльності новостворених січових товариств мали стати козацькі традиції, пам'ять про які ще доволі добре збереглася у свідомості українського народу [1, с. 127]. Героїчні походи Богдана Хмельницького були яскравим чинником притягальної сили населення до діяльності організацій. Зокрема популяризувалася ідея про боротьбу козаків-запорожців за волю і свободу українського народу [2, с. 81]. Характерно, що серед населення ще були нащадки козаків, які оселилися на західноукраїнських землях після ліквідації Запорізької Січі і зберігали пам'ять про свій козацький родовід.

Водночас потрібно зауважити, що січові організації на перших порах задумувались як протипожежні та спортивні за характером діяльності, оскільки у сільській місцевості існувала реальна потреба пожежних товариств, а також необхідність популяризації здорового способу життя та налагодження дисципліни серед українського населення. Істинним же завданням товариства К. Трильовський вбачав піднесення національної свідомості народу на якісно новий рівень, поступову підготовку населення до збройної боротьби за свою свободу і незалежність. У зв'язку з цим необхідно було побороти

антимілітарні підходи у вирішенні українського питання. Діяч вважав, що в умовах, де вирішити українське питання мирними парламентськими формами не видається можливим, необхідно вдаватися до збройної боротьби і таким способом здобувати свободу.

Юридичне оформлення товариства «Січ» мало бути здійснено на основі закону Австро-Угорщини «Про товариства» від 15 листопада 1867 року. Згідно із законом, громадські організації створювалися як добровільні об'єднання і мали вирішувати важливі культурні, соціальні та благодійні питання, не ставлячи перед собою політичних завдань. Реєстрація організації передбачала подання статуту, де визначалися основні завдання та територія діяльності організації, а також офіційне повідомлення влади про її легалізацію. Зазначимо, що цей закон передбачав контроль держави над створеними товариствами. Оскільки на території Галичини місцеву владу здійснювали польські чиновники, які негативно ставилися до всього українського, то цілком природно, що юридичне створення організації зазнавало чималих труднощів [5, с. 99].

Ідейно-теоретичні підвалини січового руху закладалися його організатором К. Трильовським, що у підсумку чітко відобразилося на діяльності організацій. З метою легалізації «Січей» ще у 1899 році він розробляє положення про їхню діяльність [1, с. 127]. Основою документа стала аналогічна діяльність польського та українського товариства «Сокіл», яке вже мало подібний досвід функціонування на території краю. Однак місцева влада документ не затвердила, мотивуючи це тим, що статут передбачав носіння спеціальних відзнак, що потребувало окремого дозволу влади. Висловлені зауваження було враховано та повторно подано статут до реєстрації у 1900-му році у селі Завалля, у ньому було вилучено норми про товариські відзнаки. У результаті цього статут було затверджено того ж року. Як зазначав з цього приводу засновник товариства К. Трильовський, «... я вніс до намісництва у Львові перший статут товариства «Січ», в якому було зазначено, що члени «Січі» мають носити відзнаки-ленти. Однак намісництво на те не погодилося. Тому я, засновуючи 5 травня 1900 року першу «Січ» в Заваллі, у проєкті вже не подав про ті відзнаки, що влада у Львові взяла до відома» [7, с. 140–141].

Структурно статут товариства «Січ» уміщував 22 параграфи, де подавалися основні форми та завдання діяльності організації [4, с. 113]. Ключовим у такій діяльності було визначено популяризацію фізичних вправ серед населення, різноманітних спортивних змагань та культурно-просвітницьку діяльність. Визначена мета мала бути досягнута завдяки активній гімнастичній та протипожежній діяльності. Значна увага при цьому приділялася культурно-освітній роботі серед населення краю. Такі завдання видаються цілком очевидними, зважаючи на офіційну позицію влади щодо заборони існування будь-яких організацій мілітарного типу. Водночас статутом передбачено, що до організації може вступити будь-яка особа незалежно від статі, що на той час стало значним прогресом у національно-визвольних змаганнях, оскільки документом офіційно було зрівняно в правах як чоловіків, так і жінок [6, с. 25].

Необхідно відзначити також актуалізацію історичної пам'яті національно-визвольних рухів Козацької доби, яка яскраво простежується у програмних документах «Січі». У цьому контексті потрібно виокремити такі елементи, як свідомо громадянська

позиція, рівність усіх людей, товарицькість, повага до оточення та забезпечення високого рівня особистої культури. Таким чином, можемо стверджувати, що новостворена організація мала на меті застосовувати ті засоби, які активно у свій час були втілені на Запоріжжі.

У процесі функціонування товариства «Січ» заборонялися будь-які утиски одних осіб щодо інших у культурних, національних, релігійних чи будь-яких інших сферах. Чітко визначалося, що товариство мало об'єднати усіх учасників (незалежно від станового походження людини) у єдину чітко структуровану організацію, що функціонувала на засадах рівності і поваги один до одного.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності товариства було відстоювання ідеї соборності українських земель. У зв'язку з цим К. Трильовський наголошував на необхідності духовної і національної єдності українського народу у межах єдиної соборної української держави. У зв'язку з цим значна увага приділялася забезпеченню зазначених ідей у середовищі усього українського населення. Паралельно багато уваги приділялося питанню щодо поширення ідей свободи віросповідання, потреби ефективного захисту своїх прав та переконань, необхідності здобуття власної незалежності.

Потрібно зауважити, що ідея січового руху набувала все більшої популярності серед населення не тільки Галичини, а й на сусідніх землях. Січовий рух знайшов активне поширення на території Буковини, хоча і на перших порах він розвивався не так інтенсивно, як у Галичині [6, с. 15–16]. Найбільш масово таку ідею підтримували місцеві українські вчителі, згодом до її активної популяризації долучилася українська інтелігенція. Першою січовою організацією на території Буковини стало товариство «Січ» у місті Кіцмань. Попередньо налагодивши відносини з провідниками січового руху у Галичині, буковинські представники отримали від них практичні рекомендації та копії установчих документів для реєстрації відповідних місцевих організацій. Уже у 1902 році місцева преса публічно повідомляла про установчі збори Кіцманської Січі [3, с. 105–106]. З цього часу можемо спостерігати зростання чисельності січових організацій також і на території Буковини, що вкотре засвідчує неабиякий інтерес місцевого населення до ідеї січового руху.

Розростання мережі січових організацій вимагало чіткої структуризації їхньої діяльності та створенням у зв'язку з цим спеціального координаційного центру задля координації діяльності усіх організацій. Таку функцію взяв на себе спеціально створений у грудні 1912 року у Львові «Український січовий союз». У своїй діяльності організація користувалася статутом, де чітко зазначалося її програмні засади функціонування. Основною метою визначалася координація січового руху та надання йому консультативної і організаційної підтримки, постійна популяризація січових організацій серед місцевого населення. С. Церковник з цього приводу зазначає, що реалізувати зазначені статутні завдання планувалося за допомогою спеціальних Січових з'їздів, Крайової січової ради та Генеральної старшини. Крайовий січовий з'їзд мав викликатися генеральною старшиною не рідше як один раз на три роки, вона ж щоразу визначала місце проведення з'їзду. На з'їзд повинні були обиратися два делегати від усіх «Січей» та повітових Січових рад, а з часом також і представники

товариства «Українські січові стрільці». Обов'язково в ньому брав участь повітовий отаман або повітовий осавул. Крайова січова рада складалася з повітових отаманів та членів Генеральної старшини, збиралася щороку восени, щоб звітувати про січовий рух, виробляти плани подальшої праці. Генеральну січову старшину обирали раз на рік – восени, її рішення були дійсними лише тоді, коли на засіданні були присутні хоча б чотири члени із семи. До Генеральної січової старшини належали: генеральний отаман, генеральний осавул, генеральний писар, генеральний скарбник, генеральний обозний, два генеральних четарі, а також два заступники на випадок вибуття котрогось із членів. Головне завдання Генеральної січової старшини полягало у виконанні рішень «Українського січового союзу». До її компетенції входило прийняття окремих січових та стрілецьких організацій до «Українського Січового Союзу», а також виключення їх із нього. Генеральна січова старшина обиралася один раз на рік (восени) Крайовою січовою радою з членів січових та стрілецьких товариств. Рішення Генеральної січової старшини вважалися дійсними у тому випадку, коли на засіданні були присутніми не менше чотирьох її членів [9, с. 124–125].

Січовий рух стрімко набував обертів по усій території західноукраїнських земель. На основі джерельних матеріалів і досліджень науковців можемо стверджувати, що напередодні Першої світової війни чисельність січових товариств становила близько однієї тисячі осіб [9, с. 126]. Маємо підстави стверджувати, що ідея єдності, спільної боротьби за національну свободу і самостійність, відстоювання особистих прав і свобод громадян здобули широке визнання серед місцевого населення.

З моменту свого юридичного оформлення січовий рух на території західноукраїнських земель об'єднав значну кількість українського населення в боротьбі за власну свободу й незалежність. Принципи діяльності, які проголошувалися товариством «Січ», були близькими за духом для усіх категорій населення незалежно від соціального стану й походження. Це привело до кількісного зростання уже діючих організацій та систематичного заснування нових «Січей». У процесі своєї діяльності січово-стрілецькі організації стали важливим осередком українського національно-визвольного руху, слугували міцною основою у процесі формування національної армії та заклали фундамент у формування сучасних Збройних Сил України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусак Т. Правові погляди Кирила Трильовського. Вісник Львівського університету. Серія: юридична. 2000. Вип. 35. С. 125–134.
2. Вільчинська Н. П. Мілітарні настрої у Східній Галичині напередодні Першої світової війни (на прикладі діяльності українських товариств «Січ»). Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. Вип. 48. С. 81–83.
3. Гуйванюк М. Р. Січовий рух у Галичині й на Буковині (1900–1914 рр.). дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Чернівці, 2002. 274 с.
4. Королько А. З. Козацькі традиції і символіка у січовому русі Покуття початку ХХ ст. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2011. Вип. XXXI. С. 112–117.
5. Нагірняк А. Кирило Трильовський у національно-визвольному русі Галичини (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.). Воєнна історія України. Галичина та Закарпаття: зб. наук. праць

© Makovetska Nelia, 2023

за матеріалами Всеукр. наук. військово-історичної заочної конф. (5, 6 червня 2014 р.) / Нац. військово-історичний муз. України. Київ, 2014. С. 98–101.

6. Про січковий рух. Запорожець: Календар для народу. Відень, 1920. С. 14–54.

7. *Трильовський К.* З мого життя. Київ-Едмонтон-Торонто: ТАКСОН, 1999. 278 с.

8. *Француз А. Й.* Українське питання в політичній діяльності Кирила Трильовського. *Legal Bulletin*. 2023. № 3 (9). С. 10–16.

9. *Церковник С. І.* Історико-правові засади становлення та функціонування українських наукових, громадських та культурно-освітніх інституцій Східної Галичини у 1848–1939 рр.: монографія. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 148 с.

REFERENCES

1. *Andrusiak, T.* (2000). *Pravovi pohliady Kyryla Trylovskoho*. “Legal views of Kirill Trylovskiy”. *Bulletin of Lviv University. Series: legal*. Iss. 35. P. 125-134 [in Ukrainian].

2. *Vilchynska, N.P.* (2017). *Militarni nastroi u Skhidnii Halychyni naperedodni Pershoi svitovoi viiny (na prykladi diialnosti ukrainskykh tovarystv «Sich»)*. “Military attitudes in Eastern Galicia on the eve of the First World War (on the example of the activities of the Ukrainian ‘Sich’ societies)”. *Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhzhia National University*. Issue 48. P. 81-83. [in Ukrainian].

3. *Huvaniuk, M.R.* (2002). *Sichovi rukh u Halychyni i na Bukovyni (1900–1914 rr.)*. “Sichovy movement in Galicia and Bukovyna (1900-1914). Thesis for the degree of Candidate of History Sciences: 07.00.01. Chernivtsi. 274 p. [in Ukrainian].

4. *Korolko, A.Z.* (2011). *Kozatski tradytsii ta symbolika v sichovomu rusi Pokuttia pochatku KHKH st.* “Cossack traditions and symbolism in the Sich movement of Pokuttia at the beginning of the 20th century”. *Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhzhia National University*. Iss. XXXI. P. 112-117 [in Ukrainian].

5. *Nahirniak, A.* (2014). *Kyrylo Tryliovskiyi u natsionalno-vyzvolnomu rusi Halychyny (kinets KHIKH – persha polovyna KHKH st.)*. “Kyrylo Trilovskyi in the national liberation movement of Galicia (end of the 19th - first half of the 20th century)”. *Military history of Ukraine. Galicia and Transcarpathia: coll. of science works based on the materials of the All-Ukrainian of science military-historical extramural conference (June 5, 6, 2014) / Nat. military-historical museum of Ukraine*. Kyiv. P. 98-101 [in Ukrainian].

6. *Pro Sichovi rukh*. “About Sich initiative”. *Zaporozhets: Calendar for the people*. Vienna, 1920. P. 14-54 [in Ukrainian].

7. *Tryliovskyi, K.* (1999). *Z moho zhyttia*. “From my life”. *Kyiv-Edmonton-Toronto: TAXON* 278 p. [in Ukrainian].

8. *Frantsuz, A.Y.* (2023). *Ukrainske pytannia v politychnii diialnosti Kyryla Tryliovskoho*. “The Ukrainian question in the political activity of Kyryl Trylovskiy”. *Legal Bulletin*. No. 3 (9). P. 10-16 [in Ukrainian].

9. *Tserkovnyk, S.I.* (2020). *Istoryko-pravovi zasady stanovlennia ta funktsionuvannia ukrayinskykh naukovykh, hromadskykh ta kulturno-osvitnikh instytutsii Skhidnoi Halychyny u 1848–1939 rr.* “Historical and legal foundations of the formation and functioning of Ukrainian scientific, public and cultural and educational institutions of Eastern Galicia in 1848-1939”: monograph. Lviv: Galician Publishing Union. 148 p. [in Ukrainian].

Makovetska Nelia,Candidate of Juridical Sciences, Doctoral student,
«KROK» University of Economics and Law,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6244-1456**ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS FOR ESTABLISHING SICH
ORGANIZATIONS IN UKRAINE**

The article analyzes the organizational and legal principles involved in establishing sich organizations, taking into account the social and political factors that were present in Ukrainian lands during the second half of the 19th and early 20th centuries. The 1867 constitutional law of the Austrian Empire granted citizens the right to freely develop and use national languages, providing the Ukrainian population with a new opportunity to fight for their freedom and independence. It is noted that despite the Constitution guaranteeing the rights of national minorities, in practice these norms did not always correspond to the letter of the law. The situation was complicated by the fact that the local government was mostly represented by officials of Polish origin, who had a negative perception of the Ukrainian national movement. As a result, the Ukrainian population is experiencing a heightened sense of national identity, drawing on their historical struggle for statehood. It should be noted that this situation led to the emergence of several patriotically-minded societies and organizations. One of these was the “Sich” Society, founded by Kyrylo Tryliovskiy, a prominent Ukrainian lawyer and social and political activist. It is noted that at the beginning the association was declared to be fire-fighting and sports in nature, but in practice it was about the need for a military organization of the population, taking into account the previous historical experience of the national liberation struggle of the Ukrainian people for their freedom and independence. The “Sich” society was registered in 1900 with the aim of preserving the traditions of national state-building that were once used in Zaporizhzhia. These traditions involved achieving Ukrainian independence through both peaceful and armed means. It is important to note that any subjective evaluations have been excluded. In this connection, among the members of the society, considerable attention was paid to the proper physical, moral and patriotic education of citizens. It is noted that sich organizations have gained extreme popularity among the population, as evidenced by the systematic increase in their number. Gradually, they became one of the important factors in the development of Ukrainian statehood and the national Armed Forces.

Keywords: “Sich” society, Kyrylo Tryliovskiy, human rights activity, Ukrainian state formation, national liberation idea.

Отримано 21.11.2023